

main reasons should be considered such as the need to fulfill obligations under international agreements and a change in society's point of view regarding the degree of social danger of the act and a change in its generally accepted moral assessment. In particular, it is noted that although neither in general international documents nor in decisions of the European Union, which apply exclusively to Ukraine, there are no direct indications of the need to criminalize such an act as the failure of the subject of the declaration to submit a declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government, however at the same time, Ukraine is required to introduce measures and systems that oblige public officials to provide declarations to relevant bodies. And last but not least, due to the fact that the legal mechanisms existing before the entry into force of the Law of December 4, 2020 did not provide the mentioned effectiveness, the national parliamentarians decided to add a new article to the Criminal Code of Ukraine 366-3.

Keywords: *criminalization, criminal offenses, criminal responsibility, failure to submit, declaration, official crimes, declaration, crime, criminal offense, false information.*

УДК 343.9

DOI 10.31558/2786-5835.2022.2.17

Янішевська Катерина Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінально-правових

дисциплін та судочинства

ННІ права Сумського державного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧОГО ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено деякі аспекти діяльності добровольчого формування територіальної громади як суб'єкта запобігання злочинності в умовах воєнного стану. Проаналізувавши теоретичні та нормативно-правові положення щодо поняття суб'єктів запобігання злочинності та їх класифікацій, було з'ясовано, що добровольчі формування територіальної громади можна віднести до органів, установ, організацій, функцій та повноважень яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їх діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих кримінальних правопорушень. Також були охарактеризовані основні нормативно-правові положення, які стосуються діяльності добровольчого формування територіальної громади, а саме їх завдань, функцій, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку та дотриманням громадської безпеки. У статті було з'ясовано, що завдяки узгодженому та спільному плануванню окремих найбільш важливих напрямів попереджувальної діяльності та здійсненню превентивних заходів щодо виявлення колаборантів, мародерів та інших правопорушників добровольчими формуваннями ТРО спільно з Національною поліцією було зафіксовано значну кількість кримінальних правопорушень та проведені ефективні заходи щодо їх запобігання. Провівши аналіз діяльності добровольчих формувань територіальної оборони за кордоном, було зазначено, що більшість держав-членів НАТО і ЄС на сили територіальної оборони також покладають додаткові завдання, як-от забезпечення громадської безпеки; охорону громадського порядку; боротьбу з тероризмом; забезпечення інформаційної безпеки тощо.

***Ключові слова:** запобігання злочинності, суб'єкти запобігання злочинності, добровільче формування територіальної громади, територіальна оборона, завдання територіальної оборони.*

Постановка проблеми. Злочинність у нашому суспільстві доволі поширена явище, але із введенням в Україні з 24 лютого 2022 р. воєнного стану воно набуло певних особливостей. Першочерговим пріоритетом для кожної людини стало виживання та захист себе, своїх близьких і майна. Але для деяких осіб воєнний стан став привабливим для здійснення злочинної діяльності. Саме для боротьби та запобігання злочинних проявів під час дії воєнного стану до Кримінального кодексу України було внесено низку змін і доповнень, які, за задумом законодавців, повинні удосконалити кримінальне законодавство. Окрім цього, до боротьби та протидії кримінальним правопорушенням поряд із правоохоронними органами стали долучатися й інші суб'єкти запобігання злочинності, до яких було б доцільно віднести і добровольчі формування територіальної громади, які з перших днів війни, крім своїх безпосередніх функцій, стали виконувати заходи з боротьби та запобігання злочинності. Адже на момент повномасштабного вторгнення агресора на територію України та введення воєнного стану, окрім питання спротиву та захисту територій, постало також питання щодо нагляду за додержанням законності громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питань запобігання злочинності та суб'єктів запобігання злочинності у своїх наукових працях торкалися І. Даньшин, В. Голіна, М. Валуйська, В. Куц, А. Закалюк, О. Бандурка і Л. Давиденко. Проте питання віднесення добровольчих формувань територіальної громади до вказаних суб'єктів було поза увагою вчених.

Постановка мети. Зазначене вказує на доцільність вирішення такої мети: розглянути добровольчі формування територіальної громади як суб'єктів запобігання злочинності під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська визначають запобігання злочинності як сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1, с. 53].

В. Куц під поняттям «запобігання» визначає сукупність трьох засобів, перший з яких – профілактика – спрямовується на першу складову злочинності – причини й умови вчинення кримінального правопорушення; другий – попередження, націлений на другу складову злочинності – схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень; третій – припинення – блокує створення умов для вчинення правопорушення, тобто готування до його вчинення [2, с. 108].

А. П. Закалюк зазначає, що суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. Суб'єктів запобігання злочинності вчений поділяє на кілька груп, зокрема: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо) [3, с. 346].

О. М. Бандурка і Л. М. Давиденко розподіляють суб'єктів запобігання злочинності за такими напрямками: 1) суб'єкти, які визначають основні напрямки, завдання, форми та методи протидії злочинності в країні; 2) суб'єкти, які здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності; 3) суб'єкти, які виявляють криміногенні фактори і сигналізують про них; 4) суб'єкти, які безпосередньо реалізують заходи щодо реагування на окремі злочини, а також заходи щодо послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, зокрема щодо корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформували [4, с. 100].

Зважаючи на вказану кваліфікацію, добровольчі формування територіальної громади можна віднести до органів, установ, організацій, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їх діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих кримінальних правопорушень.

Вказане слід підтвердити нормативно-правовими актами. Зокрема, п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» передбачає, що добровольче формування територіальної громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, що проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Поняття територіальної оборони міститься в п. 16 цієї ж статті і являє собою систему загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання до-

помоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Частина 3 ст. 3 цього самого Закону передбачає, що завданням територіальної оборони є: 1) своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості; 2) участь у посиленні охорони та захисті державного кордону; 3) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; 4) участь у підготовці громадян України до національного спротиву; 5) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; 6) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення; 7) забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування; 8) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон / районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій; 9) участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах; 10) участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях; 11) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; 12) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника); 13) участь у наданні населенню правових послуг у порядку, передбаченому Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [5].

Пункт 2 Положення про добровольчі формування територіальних громад, затвердженого Постановою КМУ № 1449 від 29.12.2021 р., уточнює і конкретизує їх діяльність. Зважаючи на зміст цього пункту Положення, добровольчі формування можуть провадити таку діяльність: своєчасно реагувати та вживати необхідних заходів для оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України; брати участь у посиленні охорони та захисті державного кордону у порядку, визначеному Законом

України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; брати участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах разом з Національною поліцією тощо [6].

Доречно згадати ще один нормативно-правовий акт, який стосується діяльності добровольчого формування територіальної громади як суб'єкта запобігання злочинності – Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Зокрема, ст. 9 вказаного Закону передбачає, що основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону у сфері охорони громадського порядку є:

- надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним і кримінальним правопорушенням;

- інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, кримінальні правопорушення, місця концентрації злочинних угруповань;

- сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від кримінально протиправних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх.

Для виконання завдань, визначених у цьому Законі, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону та їх члени мають право:

- 1) брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку і державного кордону разом із поліцейськими, військовослужбовцями Державної прикордонної служби України, а в сільській місцевості – самостійно шляхом виконання конкретних доручень керівника відповідного органу Національної поліції чи підрозділу Державної прикордонної служби України;

- 2) вживати спільно з поліцейськими заходів до припинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

- 3) представляти і захищати інтереси своїх членів у державних органах та підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах;

- 4) взаємодіяти з іншими органами громадської самодіяльності, що беруть участь у заходах, спрямованих на: ведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень; надання допомоги у боротьбі з кримінальними правопорушеннями у сфері економіки, податкового законодавства, а також пияцтвом, наркоманією, порушеннями правил торгівлі та у сфері благоустрою території міст, інших населених пунктів; охорону природи і пам'яток історії та культури; забезпечення безпеки дорожнього руху;

- 5) вносити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності пропозиції

щодо запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню;

б) підтримувати зв'язки з відповідними громадськими організаціями інших країн з метою обміну досвідом роботи [7].

Зважаючи на положення вказаних нормативно-правових актів та реальну ситуацію, яка склалася наприкінці лютого 2022 року, коли в деяких населених пунктах окрім представників територіальної оборони не було ані правоохоронних органів, ані військових, саме добровольчі формування територіальних громад забезпечували захист цих територій та вживали заходи щодо недопущення погіршення криміногенної обстановки.

Про героїчну діяльність сумських, ізюмських, ірпінських добровольчих формувань територіальної оборони відомо всім, але мало хто знає, що окрім своєчасного реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості, представники ТРО зіткнулися з найпоширенішими правопорушеннями на ту мить, як-от: порушення комендантської години, мародерство, незаконне носіння та володіння зброєю, а також викриття диверсантів. До речі, саме уведення комендантської години стало ключовим фактором та причиною патрулювання окремими добровольчими формуваннями територіальної оборони разом із підрозділами Національної поліції України за дотриманням законодавства громадянами та виявлення російських військових груп чи колаборантів.

В. Г. Лихолоб серед напрямів координації діяльності суб'єктів запобігання злочинності виділяє такі: взаємна інформація про стан попередження злочинів, що вчиняються неповнолітніми; узгоджене або спільне планування окремих найбільш важливих напрямів попереджувальної діяльності з іншими державними органами і громадськими організаціями; здійснення попереджувальних заходів спільними зусиллями; спільне внесення пропозицій щодо поліпшення діяльності у цьому напрямі; надання допомоги один одному відповідними силами і засобами тощо [8, с. 110–111]. Вважаємо за доцільне погодитися з вченим і маємо зазначити, що саме завдяки узгодженому та спільному плануванню окремих найбільш важливих напрямів попереджувальної діяльності, здійсненню превентивних заходів спільними зусиллями щодо виявлення колаборантів, мародерів та інших правопорушників добровольчими формуваннями ТРО спільно з Національною поліцією було зафіксовано значну кількість кримінальних правопорушень та проведені ефективні заходи щодо їх запобігання.

Проаналізувавши зарубіжний досвід, слід зазначити, що сили територіальної оборони є не лише в Україні, а існують також у багатьох державах і слугують одним із факторів для відчутного посилення захисту держави. Більшість країн-членів НАТО і Європейського Союзу (Польща, Німеччина, Франція, Ка-

нада, Естонія) реалізують власну оборонну політику, зокрема й через інститут територіальної оборони.

Слід зауважити, що більшість держав-членів НАТО і ЄС на сили територіальної оборони покладають додаткові завдання: забезпечення громадської безпеки; охорону громадського порядку; боротьбу з тероризмом; забезпечення інформаційної безпеки; ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій [9].

Наведені приклади свідчать про важливу роль сил територіальної оборони, незважаючи на те, що вказані країни переважно є членами безпекових організацій. Тому нашій державі також слід більше звертати увагу щодо організації та діяльності територіальної оборони, адже саме добровольчим формуванням ТРО відводиться превентивна роль у тому, аби не допустити напад та відбивати атаки противника до того, як буде задіяно основні військові формування, забезпечувати громадську безпеку та охорону громадського порядку.

Висновки. Проаналізувавши певні теоретичні та нормативно-правові аспекти діяльності суб'єктів запобігання злочинності та добровольчих формувань територіальних громад, можна сказати про те, що з часу повномасштабного наступу російської федерації на територію України і впродовж всього періоду воєнного стану добровольчі формування ТРО виконували і продовжують виконувати, окрім своїх безпосередніх обов'язків, пов'язаних із захистом та обороною, функцію запобігання злочинності. Саме під час здійснення своїх повноважень вони можуть виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення; осіб, які мають хист до їх вчинення, та припиняють безпосередньо вчинення правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
2. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.
4. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
5. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 20.12.2022).
6. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#n11> (дата звернення: 20.12.2022).

7. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 20.12.2022).

8. Лихолоб В. Г. Правовые и нравственные вопросы предупреждения преступности органами внутренних дел. Киев: Научно-исслед. и ред.-изд. отдел, 1992. 119 с.

9. Мамедов Г., Титич В., Хекало В. Народна армія: феномен української тероборони. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/19/7372536/> (дата звернення: 20.12.2022).

References

1. Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny: pidruchnyk / I. M. Danshyn, V. V. Holina, M. Iu. Valuiska ta in.; za zah. red. V. V. Holiny. 2-he vyd. pererob. i dop. Kharkiv: Pravo, 2009. 288 s.
2. Kuts, V. Protydiia zlochynnosti: sutnist i zmist. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2016. № 4. S. 103–112.
3. Zakaliuk, A. P. Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3 kn. Kyiv: Vydavnychi Dim «In Yure», 2007. Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. 2007. 424 s.
4. Bandurka, A. M., Davydenko, L. M. Prestupnost v Ukraine: prichiny i protivodeystviye: monografiya. Kharkov: Gos. spets. izd-vo «Osnova», 2003. 368 s.
5. Pro osnovy natsionalnogo sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 r. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (data zvernennia: 20.12.2022).
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dobrovolchi formuvannia terytorialnykh hromad: Postanova KМУ vid 29.12.2021 r. № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#n11> (data zvernennia: 20.12.2022).
7. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu: Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 r. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (data zvernennia: 20.12.2022).
8. Likholob, V. G. Pravovyie i нравstvenn-yye voprosy preduprezhdeniya prestupnosti organami vnutrennikh del. Kiyev: Nauchno-issled. i red.-izd. otdel, 1992. 119 s.
9. Mamedov H., Tytych V., Khekalov V. Narodna armiiia: fenomen ukrainskoi teroborony. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/19/7372536/> (data zvernennia: 20.12.2022).

Yanishavska K. D. Some aspects of the activity of the volunteer formation of the territorial community as a subject of crime prevention under martial law

The paper investigates some aspects of the activity of the volunteer formation of the territorial community as a subject of crime prevention under martial law. Having analyzed the theoretical and regulatory provisions on the concept of crime prevention subjects and their classifications, it was found that the volunteer formations of the territorial community could be attributed to bodies, institutions, organizations, the functions and powers of which do not have a targeted focus on the prevention of crime and criminal manifestations, but their activities indirectly affect the preventive processes regarding the determinants of crime and individual criminal offenses. The main regulatory and legal provisions relating to the activities of the voluntary formation of the territorial community, namely their tasks, functions related to ensuring public order and public safety, were described. The paper states that due to the coordinated and joint planning of some of the most important areas of preventive activities and the implementation of preventive measures to identify

collaborators, looters and other offenders, volunteer territorial defense units together with the National Police recorded a significant number of criminal offenses and carried out effective measures to prevent them. After analyzing the activities of volunteer territorial defense formations abroad, it was noted that most NATO and EU member states also assign additional tasks to territorial defense forces, such as ensuring public safety; protection of public order; combating terrorism; ensuring information security; etc.

Keywords: *crime prevention, subjects of crime prevention, volunteer formation of territorial community, territorial defense, tasks of territorial defense.*